

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ У СТАЛИЙ РОЗВИТОК

FINANCIAL MECHANISMS OF TRANSFORMATION FROM ECONOMIC GROWTH INTO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Георгій РОГОВ,
кандидат економічних наук,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, Миколаїв

Georgiy ROGOV,
PhD Economics,
Admiral Makarov National University
of Shipbuilding, Mykolaiv

Комплексне й систематичне впровадження екологічних заходів та підвищення соціальних стандартів на підприємствах можливе, як правило, лише за умови їх позитивного впливу на фінансові результати. Для цього необхідно, аби форми, методи та важелі дії фінансової системи на суб'єкти господарювання були зорієнтовані на забезпечення сталого розвитку, а управління фінансами на корпоративному рівні, насамперед стратегічне, відбувалося на основі аналізу нових реалій та тенденцій. У традиціях вітчизняної та російської наукової термінології такий спосіб застосування фінансів узагальнюється категорією *фінансовий механізм*. В англійській літературі цей термін використовується здебільшого як характеристика джерел і каналів фінансового забезпечення господарюючих суб'єктів. Стимули державного регулювання розглядаються окремо.

Питанням визначення сутності та структури фінансового механізму присвячені численні публікації. За всією розмаїтістю формулювань помітні два підходи до трактування фінансового механізму, а саме: як внутрішньої організації фінансів та як засобу зовнішньої дії фінансової політики. З часу, коли вони вперше були зазначені й проаналізовані **С.Льовочкіним** [1], переважно увагу серед науковців викликає розробка інструментарію впливу на керовані об'єкти.

Останнім часом у наукових публікаціях висловлюється думка, що недоліки теорії фінансового механізму лежать не в площині визначень, побудови його структури та виокремленні компонентів. Так, **С.Рибак** і **Л.Лазебник** зазначають, що «поза увагою вчених... залишаються процеси, які відбуваються у сфері фінансово-інституційного розвитку, об'єктивно зумовлені наявністю діапазону стратегічного маневрування у фінансовій діяльності економічних суб'єктів за будь-якої фінансової політики» [2, с. 42]. Вирішення цієї проблеми вони вбачають у застосуванні положень теорії ігор та синергетики.

І.Ломачинська робить наголос на відсутності у фінансовому механізмі «взаємодії підсистем та блоків, розмежування сфери функціонування та цілеспрямованої дії елементів механізму» [3, с. 73] та пропонує «розширити концептуальний підхід до визначення механізму за рахунок включення комплексного, програмно-цільового та критеріального підходів» [3, с. 75]. Аналогічну думку висловлює й **І.Колесова** [4, с. 185].

З такими висновками важко не погодитися, але доведена практикою абсолютна неспроможність існуючого в Україні фінансового механізму забезпечити сталий розвиток примушує більш уважно проаналізувати методологічні основи його побудови. Йдеться насамперед про врахування об'єктивної діалектики взаємозв'язку та взаємодії економіки, екології та соціальних процесів у сучасному світі.

Метою статті є викладення авторського бачення щодо методологічних засад побудови фінансових механізмів трансформації економічного зростання у сталий розвиток.

Альтернативні концепції взаємозв'язку бізнесу, суспільства та навколишнього природного середовища систематизовані **Дж.Маркусом, Е.Куруч** і **Б.Колбертом** [5]. Їх схематичне зображення наведено на **рис. 1**. Перша концепція (**рис. 1а**) ґрунтується на положеннях неокласичної економічної теорії, згідно з якими суспільство і природа вважаються відокремленими

від бізнесу периферійними сферами, тобто «економіка є закритою лінійною системою, де мінова вартість циркулює між підприємствами, галузями та домогосподарствами» [6, с. 884].

Це не означає, звичайно, що взаємозв'язок із суспільством і навколишнім середовищем повністю ігнорується, але враховується він тільки кризь призму безпосереднього впливу на фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання.

Концепція сталого розвитку виходить із того, що стратегії досягнення фінансових, екологічних і соціальних цілей далеко не завжди є альтернативними, навпаки, за певних обставин можна і необхідно досягати збалансованих результатів. Корпоративна стійкість полягає в оптимальній інтеграції векторів розвитку та графічно відображається зоною гармонічного переплетіння систем бізнесу, природи та суспільства (**рис. 1б**). Таким чином, економічна діяльність суб'єктів підприємництва не відчужується від соціальних та екологічних процесів, а сприяє збалансованому покращенню фінансових показників, підвищенню якості життя й відновленню біосфери.

Концепція сталого розвитку в такому розумінні знаходить успішну імплементацію насамперед у розвинутих країнах. Проте парадигма переплетіння

систем бізнесу, природи та суспільства нині підлягає кардинальному теоретичному переосмисленню [7; 8; 9]. Робиться наголос на її вадах, пов'язаних з пріоритетністю економічних інтересів, що перешкоджає вирішенню сучасних глобальних екологічних і соціальних проблем (катастрофічні зміни в природному середовищі, продовольча криза тощо). Виходячи з логіки взаємовідносин економічних, соціальних та природничих систем виявляється, що бізнес розвивається

лише в сфері суспільних відносин, охоплюється цією системою. Так само і природа є більш глобальною системою, яка є умовою, джерелом і сферою життєдіяльності суспільства. Схему такого своєрідного вкладення вищеозначених систем показано на **рис. 1в**. Центральне розташування бізнесу не означає його пріоритетності, а свідчить про найбільшу залежність від інших систем. Глобальні обмеження економічного зростання визначаються екосистемою. Як зазначає **Р.Гібсон**, «все, що в менших сферах підриває більшу, послаблює основу власного існування» [7, с. 11]. На жаль, сучасний бізнес дає численні приклади ігнорування цієї закономірності.

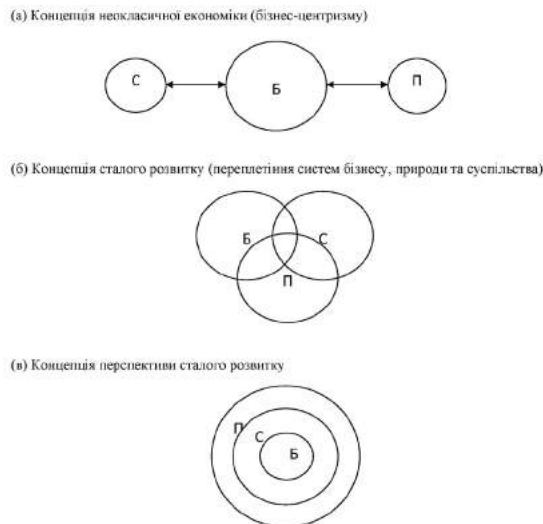
Остання концепція побудована де-факто на принципі сталого розвитку, а не економічного зростання. Проте на сьогодні вона має швидше перспективний характер, адже її практична реалізація потребує глобальних перетворень у всіх сферах суспільного життя та міжнародних відносин і створення транснаціональних механізмів, зокрема фінансових.

Якій концепції відповідає сучасний фінансовий механізм української економіки? Ураховуючи результати екологічної та соціальної діяльності суб'єктів господарювання, він не забезпечує навіть реалізації моделі неокласичної економіки, адже існують і нерідко використовуються можливості ухилення від вимог чинного законодавства щодо охорони навколишнього середовища й дотримання навіть мінімальних соціальних стандартів. Чи можна це пояснити лише вадами функціональної неузгодженості та практичного застосування або вдосконалення? Наскільки модель спроможна забезпечити реалізацію концепції сталого розвитку? Ці та інші питання фінансових відносин вже

Обґрунтовано методологічний підхід до побудови динамічної системи фінансових механізмів трансформації економічного зростання в сталий розвиток. Досліджено її структуру. Визначено роль інституціональних факторів.

The author substantiates methodological approach to dynamic system of financial mechanisms of transformation the economic growth into sustainable development. The system structure is examined. The role of institutional factors is defined.

Рис. 1. Альтернативні концепції взаємозв'язку бізнесу, суспільства та природи: Б – бізнес; С – суспільство; П – природа [5, с. 406]

нини набули практичного значення. Від відповідей на них залежить збігання вектору економічних і соціальних перетворень в Україні із сучасними світовими тенденціями.

У площині окреслених питань побудови фінансового механізму важливе місце займає визначення і взаємовідносини керуючої системи (суб'єкта управління) та керованої (об'єкта управління). Згідно з найбільш поширеною точкою зору на об'єкт він являє собою фінансові відносини [3, с. 75; 10]. Дехто з науковців розширює межі керованої системи, відносячи до неї також фінансові ресурси, їхні джерела та грошовий оборот. На думку **О.Ковалюка**, на макrorівні об'єктом управління є вся сфера фінансів [11, с. 51].

Не менш абстрактно в економічній літературі характеризується й суб'єкт управління фінансовим механізмом. Це фінансові органи [11, с. 51], фінансова служба підприємства та його підрозділів [3, с. 80] і навіть сам фінансовий механізм [4, с. 82]. Частіше за все в публікаціях з даної проблематики керуюча система на макrorівні безпосередньо не визначається, однак ідеться про механізм впливу на підприємства державних органів управління.

Безумовно, роль державної фінансової політики і механізму її реалізації надзвичайно важлива для створення умов і стимулів сталого розвитку. Проте сучасний досвід розвинутих країн переконливо доводить ефективність впливу на збалансування корпоративних економічних, екологічних і соціальних стратегій інших суб'єктів фінансових відносин: фондового ринку, інститутів соціального інвестування, кредитних установ, страхових компаній, міжнародних організацій і фінансових інституцій, місцевого самоврядування, профспілок, підприємницьких та громадських об'єднань, організованого руху споживачів тощо. З'являються, удосконалюються й набувають якісно нового виміру форми, методи, інструменти означеного впливу, його правове, нормативне та інформаційно-аналітичне забезпечення, тобто окремі фінансові механізми сталого розвитку. Так, фондовий ринок оцінює гармонійність корпоративних відносин, дотримання прав акціонерів, зокрема дрібних, як найменш захищених корпоративних стейкхолдерів, а також екологічні та соціальні ризики. Фонди соціального інвестування формують портфелі цінних паперів на основі всебічного аналізу не тільки економічних, а й екологічних і соціальних показників емітентів. Ринки кредитних ресурсів та страхових послуг запроваджують програми екологічного страхування та враховують у методиках оцінки кредитоспроможності позичальників систему збалансованих показників. Таким чином, у всіх цих ланках фінансової системи працюють певні механізми сталого розвитку, застосовуються методи інвестування, кредитування й страхування, використовуються такі важелі, як інвестиції, курс акцій, рейтингові індикатори, умови кредитування і страхування тощо.

Важливо, що за сучасних реалій керуюча система фінансових механізмів не обмежується суто фінансовими ринками та їх структурними компонентами. Серйозну перспективу як ефективний механізм забезпечення фінансовими ресурсами корпоративних екологічних програм має світовий ринок торгівлі квотами на викиди парникових газів. Дієвим регулятором сталого розвитку експортерів виступають міжнародні товарні ринки, які, зокрема, висувають

Рис. 2. Фінансові механізми в системі корпоративного сталого розвитку. 1 – дія фінансового механізму державного регулювання; 2 – дія фінансових механізмів інституціонального середовища прямого впливу на корпоративний сталий розвиток; 3 – вплив умов функціонування фінансових механізмів

певні умови щодо дотримання екологічних і соціальних стандартів та реагують на прояви нехтування ними. Ринки споживчих товарів розвинутих країн дають численні приклади оцінки корпоративної соціальної відповідальності та безвідповідальності через підвищення (зниження) попиту. Неурядові, екологічні та інші громадські організації роблять цей процес більш системним і результативним. Основними методами дії означених механізмів на корпоративний стратегічний розвиток є квотування, інвестування, ціноутворення та стимулювання, а фінансовими важелями – квоти, інвестиції, ціни, стимули та санкції.

Необхідність виділення й окремого дослідження фінансових механізмів, суб'єктами яких є недержавні ланки системи сталого розвитку, ґрунтується на існуючих фактах їх «ініціативного» практичного застосування за відсутності стимулів, передбачених державною фінансовою політикою. Наприклад, як показало дослідження, експортна орієнтація українських підприємств посідає пріоритетне місце серед факторів, що стимулюють впровадження стандартів екологічного менеджменту серії ISO 14000. Іншим значним чинником активізації корпоративної природоохоронної діяльності є вплив регіональних органів влади, які на сьогодні спроможні використовувати не стільки адміністративні важелі, скільки фінансові, зокрема пільги щодо земельного податку. Ще одним прикладом може слугувати врахування деякими вітчизняними банками певних екологічних і соціальних ризиків юридичних осіб – позичальників з метою забезпечення повного і своєчасного повернення кредитів.

Отже, методологічний підхід до побудови фінансового механізму поза розглядом цілісної динамічної системи його суб'єктів не в змозі забезпечити практичне втілення сучасної концепції сталого розвитку. Проте, враховуючи множинність цілей та інтересів структурних компонентів керуючої системи, а також різні форми їх зрілості та впливу, більш коректно говорити про сукупність фінансових механізмів, яка на певному етапі розвитку взаємозв'язків і взаємодії складових елементів об'єктивно мусить набувати ознак системності (рис. 2).

Цілісна динамічна система суб'єктів фінансового механізму формує інституціональне середовище прямого впливу на корпоративний сталий розвиток. Органи управління, відповідальні за реалізацію фінансової політики, займають відокремлене місце, адже вони є суб'єктом державного фінансового механізму, який на макrorівні створює та регулює законодавче поле і суттєвим чином задає вектор розвитку інших структурних компонентів. Останні мають подвійну природу, а саме суб'єкта фінансового механізму державного управління та об'єкта корпоративного механізму. Певною мірою вони можуть бути охарактеризовані терміном «стейкхолдер», оскільки згідно з класичним визначенням **Р.Фрімана**, це – «будь-яка група або індивідуум, які можуть впливати на досягнення організацією своїх цілей або бути під впливом наслідків їх досягнення» [12, с. 46]. Проте не всі стейкхолдери є об'єктами фінансового механізму. Співвідношення цих понять має не статичний, а динамічний характер і залежить від багатьох факторів, насамперед від стадії трансформації моделі економічного зростання в модель сталого розвитку.

Варто зазначити, що між суб'єктом і об'єктом фінансового механізму існує зворотний зв'язок, який може мати як позитивні, так і негативні прояви, що

визначаються узгодженістю інтересів сторін та досконалістю й координацією методів, інструментів і важелів впливу на керовану систему. Наприклад, неспроможність податкових стимулів вирішити проблему екологізації виробництва відбивається на бюджетній політиці, викликаючи необхідність додаткових витрат, зокрема на охорону здоров'я мешканців районів промислового забруднення, а вади регулювання заробітної плати позначаються на процесах формування сучасного механізму пенсійного забезпечення. Окрім цього, негативне оцінювання фондовим ринком фактів порушення прав акціонерів у процесі додаткових емісій акцій та реорганізацій господарських товариств призвело до суттєвого вдосконалення законодавчої бази інвестування.

Ефективність дії фінансових механізмів залежить від комплексу інституціональних факторів, які були визначені та досліджені **Джоном Кемпбеллом** [13], автором інституціональної теорії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Це базові економічні чинники, включаючи фінансовий стан економіки та окремого суб'єкта підприємництва і рівень конкуренції, а також інституціональні умови, а саме: законодавче та регуляторне забезпечення стимулів сталого розвитку, зрілість прийнятих бізнесом і суспільством норм та звичаїв КСВ, наявність моніторингу діяльності корпорацій з боку неурядових та інших незалежних організацій, засобів масової інформації та налагодженість діалогу керівництва підприємств із стейкхолдерами.

Комплекс означених факторів формує інституціональне середовище непрямого впливу на корпоративний сталий розвиток, яке є невід'ємним структурним компонентом його системи. Воно являє собою форму зовнішнього середовища організації, розглянутого скрізь призму сучасних трансформацій економічних моделей. На відміну від класичного трактування зовнішнього середовища, йдеться про його частину з власними тенденціями кількісного та якісного розвитку, що створює умови функціонування фінансових механізмів збалансованості корпоративних економічних, екологічних і соціальних стратегій, підсилює або гальмує їх дію.

Окремими інституціональними чинниками є зрілість самоорганізації персоналу корпорації (зокрема профспілок), її меншоритарних акціонерів, а також наявність та ефективність діалогу з ними. Ці фактори належать до характеристик внутрішнього середовища, яке в даному аспекті теж розглядається як частина системи корпоративного сталого розвитку.

Концепція, згідно з якою фінансові механізми створюються, регулюються й удосконалюються в цілісній системі сталого розвитку, допомагає подолати суттєву ваду традиційного підходу, зорієнтованого насамперед на структурізацію об'єкта дослідження, – його статичність. Трансформація моделі економічного зростання в збалансований розвиток, який відповідає сучасній еволюції усвідомлень об'єктивних взаємозв'язків між бізнесом, суспільством і екологією, можлива лише за умови реалізації динамічної системи фінансових механізмів. Для цього необхідно сформулювати належне теоретичне підґрунтя. Уявлення фінансових механізмів як особливих форм дії динамічної системи сталого розвитку дозволяє зробити перший крок у цьому напрямі. Йдеться про те, що еволюція окресленої системи об'єктивно зумовлює вдосконалення та якісні перетворення фінансових механізмів.

У практичній площині важливе виділення в складі системи елементів, які на даний час ще не стали об'єктами певних фінансових механізмів у реаліях вітчизняної економіки, але є такими в інших країнах, або мають стати за логікою трансформації моделей розвитку. Наприклад, на сьогодні в Україні інвестиційні фонди, страхові компанії та навіть відповідні ринки не можуть розглядатися як повноцінні об'єкти фінансових механізмів, адже соціальне інвестування й екологічне страхування перебувають у зародкових формах. Проте їх виокремлення в складі керуючої системи показує перспективи руху ринкової інфраструктури й актуальні напрями фінансової політики.

На корпоративному рівні для стратегічного управління недостатньо аналітичної інформації щодо існуючих інструментів і важелів діючих фінансових механізмів, особливо коли їх стимули орієнтовані переважно на забезпечення лише економічного зростання. Необхідно мати якомога більш точне уявлення про динаміку їх змін у кількісному та якісному вимірі. Особливо це стосується механізму реалізації державної фінансової політики. Він має не тільки задавати вектор розвитку, а й передбачати планомірне поступове посилення або послаблення певних важелів впливу. Це надає можливість порівнювати альтернативні інвестиційні стратегії організації на основі достовірних майбутніх грошових потоків та зменшувати ризики невизначеності. Таким чином, екологічні й соціальні орієнтири, що видаються економічно недоцільними за умов теперішніх податкових ставок і пільг, санкцій за порушення вимог законодавства та можливостей ухилення від відповідальності, з

урахуванням їх планових або принаймні очікуваних змін стають привабливими і з фінансової точки зору.

Окремі елементи такого реформування фінансового механізму в Україні вже започатковані на практиці. Так, Перехідними положеннями Податкового кодексу (розділ XX) передбачено поетапне зниження ставок податків на прибутки і додану вартість, а також підвищення екологічного податку протягом 2011-2014 років [14]. Ще одним прикладом є планомірне підвищення рівня мінімальної заробітної плати.

З наведених теоретичних висновків і практичних прикладів природно випливає необхідність переусвідомлення і структури фінансових механізмів. По-перше, вона мусить містити тренди змін податкових та інших важелів. Таким чином, динамічний характер фінансового механізму транслюється на корпоративний рівень. По-друге, перелік методів, інструментів та важелів повинен відповідати новим формам механізму трансформації економічного зростання в сталий розвиток, тобто включати умови екологічного страхування, рейтингові оцінки корпоративної діяльності, що використовуються фондами соціального інвестування, квоти на торгівлю парниковими газами тощо. Переосмислення вимагають і цілі застосування фінансових механізмів на корпоративному рівні. Йдеться навіть не про те, що вони не можуть обмежуватися показниками офіційної звітності. Для досягнення корпоративної стійкості недостатньо впровадити окремі заходи. Потрібні корпоративна фінансова політика сталого розвитку та відповідна стратегія її реалізації. Саме вони формуються під впливом фінансових механізмів дослідженої керуючої системи і відповідно можуть вважатися цілями їх застосування на корпоративному рівні. Реалізація фінансової політики організації, яка має забезпечити намічені показники корпоративного сталого розвитку, вже належить до завдань фінансового менеджменту.

ВИСНОВКИ

1. Існуючий методологічний підхід до побудови фінансового механізму поза розглядом цілісної динамічної системи його суб'єктів не в змозі забезпечити практичне втілення сучасної концепції сталого розвитку.
2. Трансформація моделі економічного зростання у збалансований розвиток, який відповідає сучасній еволюції усвідомлень об'єктивних взаємозв'язків між бізнесом, суспільством і екологією, можлива лише за умови реалізації динамічної системи фінансових механізмів. Її ефективність залежить від комплексу інституціональних факторів.
3. Структура фінансових механізмів має відповідати новим формам такої трансформації, тобто включати умови екологічного страхування, рейтингові оцінки корпоративної діяльності, що використовуються фондами соціального інвестування, квоти на торгівлю парниковими газами тощо, а також містити тренди змін фінансових важелів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ловочкін С.В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання // *Фінанси України*. – 2000. – №12. – С. 25-26.
2. Рибак С.О. Таксономія дефініцій фінансової сфери / С.О.Рибак, Л.Л.Лазебник // *Економічна теорія*. – 2007. – № 2. – С. 34-45.
3. Ломачинська І.А. Теоретико-методологічні основи механізму збалансування фінансів підприємств // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. – 2009. – Том 14, вип. 15. – С. 71-83.
4. Колесова І.В. Теоретическая концептуализация понятия «финансовый механизм» / И.В.Колесова // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. – 2007. – № 606. – С. 179-185.
5. Marcus J., Kurucz E.C., Colbert B.A. *Conceptions of the business – society – nature interface: implications for management scholarship. Business & Society*. – № 49 (3). – 2010. – P. 402-438.
6. Gladwin T.N., Kennelly J.J., Krause T.S. *Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. Academy of Management Review*. – № 20. – 1995. – P. 874-907.
7. Gibson R. *Specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining "significance" in environmental assessment [Електр. ресурс]*. – http://static.twoday.net/NE1BOKU0607/files/Gibson_Sustainability-EA.pdf.
8. Victor P.A. *Managing without growth: slower by design, not disaster. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar, 2008*. – P. 260.
9. Porritt J. *Capitalism as if the World Matters. Earthscan, 2007*. – P. 360.
10. Буржковский В.В. *Финансы предприятий: учебник. HTML-версия книги. [Електр. ресурс]*. – <http://books.efaculty.kiev.ua/findp/1/>.
11. Ковалюк О.М. *Методологічні основи фінансового механізму // Фінанси України*. – 2003. – № 4. – С. 51-59.
12. Freeman, R.E. *Strategic Management: A stakeholder Approach*. Boston, MA: Pitman. – 1984. – 276 p.
13. Campbell, J.L. *Why would corporations behave in socially responsible ways? An institutional theory of corporate social responsibility/ – J.L.Campbell // Academy of Management Review*. – 2007. – No 32 (3). – P. 946-967.
14. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI. Відомості Верховної Ради України від 08.04.2011 – 2011 р., №13, №13-14, №15-16, №17, с. 556, стаття 112.*